

Şebinkarahisar'da Hasan Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler

Mehmet Fatsa*

Özet

Bu çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tesis edilen ilk vakıf kurumlardan Hasan Şeyh Vakfı'nı ve onunla ilgili kurumları ele alarak, dönemin din-devlet ve toplum ilişkisine ışık tutacak bir noktayı aydınlatmaya çalışacağız.

Hasan Şeyh Vakfı, Tarihi İpek Yolu menzillerinden Şebinkarahisar'ın güneyinde eski adı Melense, yeni adı Hasan Şeyh olan köyde, 12. yüzyılda kurulmuştur. Bölgede kolonizatör dervişler tarafından kurulan çok sayıda zaviye vakfı gibi, Hasan Şeyh Vakfı da, dini görevine ilaveten buradan gelip geçen yolculara, kervanlara imaret ve menzil hizmeti sunmuştur. Bu gün çoğunlukla devlet kurumları tarafından yapılan bu hizmetler, devrin şartlarına uygun şekilde Hasan Şeyh Vakfı tarafından icra edilmiştir.

Ayrıca doğuya yapılan seferlerde Osmanlı ordusunun geçiş güzergâhında Hasan Şeyh Vakfı önem taşımış, ancak değişen şartlar üzerine işlevsiz hale gelerek unutulmuştur. İşte bu çalışmada, konuyla ilgili olarak halkın bildikleri ve belgeler buluşturularak önemli bir kültür varlığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şebinkarahisar, Vakıf, Hasan Şeyh, Zaviye, Cami ve Menzilhane.

Hasan Sheik Waqf and Range Posts in Şebinkarahisar

Abstract

In this work, we will try to shed light on a period within the context of religion-state and society relations through the analysis of Hasan Sheik Waqf, which was one of the initiator waqfs established in the Eastern Black Sea Region and related institutions.

Hasan Sheik Waqf was established during the 12th century on the historical Silk Road stage situated in the south of Şebinkarahisar; old name Melense, modern name Hasan Sheik Village. Hasan Sheik Waqf, like the other Islamic monastery waqfs that it were established by colonizing dervishes in the region, in addition to its religious duties, provided food and coverage services to caravans. Services which are provided by the state in modern times were carried out by The Hasan Sheik Waqf.

Hasan Sheik Waqf was also important for the east campaigns of the Ottoman army in the sense that it was situated in its route to east, but while the changing conditions, it had become dysfunctional and forgotten. In this present study, it is tried to reveal a cultural heritage through the way of combination of the knowledge of public with historical documents.

Key Words: Şebinkarahisar, Waqf, Hasan Sheik, Monastery, Mosque and Stage.

* Araştırmacı-Yazar

Giriş

Yukarı Çoruh-Kelkit Vadisi'nin kuzeyinde Türk kültürü ve İslam dininin yayılmasına öncülük eden ilk dervişlerden olması yönüyle önem taşıyan Şeyh Şerafeddin oğlu Hasan Şeyh'in türbe ve camii kendi adıyla anılan köy içinde, zaviyesi ise daha batıda, yine bu köye bağlı “ziyaret” denilen mevkidedir. Önceleri yatır olarak ziyaret edilen mezar üzerine ilk defa 1980’de basit bir türbe yapıldığı ifade edilmektedir.¹ Söz konusu bu türbe ve diğer yapılar 2009 yılında yıkılıp ilavelerle yeniden inşa edilmiştir. Zaviye yapılarının bulunduğu mekânda mescit, mutfak, toplantı salonu ve tuvaletten oluşan üç kubbeli betonarme bir bina vardır. Zaviye çeşmesi betonarme bir kabin içine alınarak korunmak istenmiştir.

Hasan Şeyh hakkında yöre halkı arasında pek bir şey bilinmemektedir. Onunla ilgili olarak, *her biri Yesevî dervişi olan kardeşleriyle birlikte 800 yıl kadar önce buralara kadar geldiği, zaviyesine mekân olarak seçtiği bu yerde Hıristiyanların yaşadığı* şeklindeki tevatürü bilenlerin sayısı da çok fazla değildir.²

Şebinkarahisar üzerine 1950’li yıllarda dikkate değer bir çalışma yapan Hasan Tahsin Okutan’a göre, Selçuklu hükümdarı Sultan Mesut’un ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında pay etmesi üzerine başlayan iç karışıklık sırasında 1160’lı yıllarda Amasya yöresinden ayrılan meşayihden Bahadeddin Şeyh ile Kara Yakup Gazi Suşehri’ne; Şeyh Karaman, Şeyh Sinan, Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh de Şebinkarahisar’a gelip yerleşmiştir (Okutan 1958: 124). Bahse konu tarihlerde İslam dünyasının iki egemen gücü Abbasiler ve Büyük Selçuklular, Anadolu’da İslamın yayılıp yerleşmesi için çaba sarf ederken, bu dervişlerin kolonizasyon faaliyetinde bulunduğu Şebinkarahisar yöresi de Mengüçüklü Beyliği’nin idaresi altındaydı (Aziz b.Esterâbâdî 1990: 219, 236, 249, 438, 442).

Okutan’ın özetlediği bu tevatür bilgi, belgelendirilmiş olmamasına rağmen, doğruluk payı taşımaktadır. Nitekim Kanunî devrinde yapılan tahrirlerde, söz konusu dervişlerin adlarına yörede sıkça yer verilmekte, onların kurduğu zaviyelerden bahsedilmektedir.

Bu kısa girişten sonra yöredeki tarihi varlığımızın temsilcisi olan Hasan Şeyh vakfına ait bilgileri aktarmaya geçebiliriz.

Hasan Şeyh Vakfı

Vakfiye: Hasan Şeyh vakfından haber verebilecek, kuşkusuz ilk ve en önemli belge orijinal vakfiyedir. Bu gün elde olabilseydi, devrin şartlarını aydınlatmaya, vakfin ve Hasan Şeyh’in kimliğini kavramaya yarayacak önemli bir belgeden söz ediyor olacaktık. Buna rağmen konunun, tü-

¹ Rivayetler için Hasanşih köyü imamı Sayın Âdem Kısa’ya teşekkür ederim. Bundan beş yıl önce yaptığımız bir ziyarette Türbe, yığma taştan basit kare planlı ve çinko çatı ile kapalı olarak yapılmış, kitabesiz vaziyette idi.

² Rivayete göre Hasan Şeyh, 700-800 yıl önce bu köye geldiğinde körlük hastalığına maruz kalmış olan Hıristiyan ahali, tarlalarını hasat edemiyorlarmış. Hasan Şeyh kendisine müsaade edilmesi halinde ürünleri toplayabileceğini söylemiş. Ahali müsaade edince de keramet göstererek bir gecede köylünün tüm tarlalarının hasadını yapmış. Bu durum karşısında şaşkına dönen ve korkuya kapılan Hıristiyanlar, burayı terk ederek yakında bulunan Gölve (Ocaktaşı) köyüne göç etmiş (Yalçın Kara, “Şebinkarahisar’daki Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler”, *Şebinkarahisar Tarih ve Kültür Sempozyumu*”, 30 Haziran- 1 Temmuz 2000, İstanbul 2000, s. 417).

müyle karanlıkta kaldığını da söyleyemeyiz. Sonraki yüz yıllarda, orijinal vakfiyenin muhtevasına bağlı kalınarak düzenlenen belgeler, bu konuda aydınlatıcı olabilir.

Hasan Şeyh vakfı ile ilgili önem taşıyan ikinci belgenin, Akyonlu hükümdarı Uzun Hasan'ın talimatıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ancak maalesef bu belgenin orijinali de kayıptır. Kanunî devrinde 1556 yılı başlarında bu belgeye bakılarak kopya edilmiş olan metin ise Şebinkarahisar Kadılığı'nda muhafaza edilirken, 19. yüzyıl başlarında, İstanbul'da Evkaf-ı Hümayun'da bulunan Vakıf Defteri'ne işlenmiştir.

İşte bu gün aslı Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 582 numarada muhafaza edilen defterin 104. sayfasında yer alan “kayıt”, bu çalışmada esas alınacak metin olacaktır (Vakıf Defteri 582/1: 104/70).³ Şebinkarahisar Kadılığı'nda bulunan ikinci vakfiye suretini, Okutan görmüş ve çalışmasında buna atıf yapmıştır (Okutan 1958: 124). Söz konusu ikinci nüshanın akıbeti ise henüz belli değildir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan belgede, Uzun Hasan'a atfen “*Sultân-ı azam ve hâkân-ı mu'azzâm Bayındırlı Hasan bin Ali*” denilmektedir. Bu ifade Akkoyunluların bu tür kurumları önemseyişini, bizzat hükümdarın toplumu yönlendiren dervişleri muhatap kabul ettiğini göstermektedir.⁴

Vakfiyenin ayet ve hadislerle desteklenmiş olan dua kısmını hariç tutarak, asıl metni dikkate aldığımızda üç önemli kısım karşımıza çıkmaktadır. Buna göre birinci kısımda vakfı yapan kişi olarak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan övülmüş, sonra da dünya hayatının geçiciliği karşısında vakıf yapmanın faydalı ve kalıcı yönleri vurgulanmıştır.

İkinci kısımda, vakfa gelir kaydedilmiş yerler ile bunların sınırlarından söz edilmiştir. Söz konusu yerler Gölve, Kılınç (veya Gilenç) ve Melense köyleridir. Ancak bu bilginin izaha muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim II. Bayazıd devrinde hazırlanmış olan 1485 tarihli tahrir defterinde, Hasan Şeyh vakfına sadece Melense köyünün tahsisli olduğu belirtilmiş, başka da bir akardan söz edilmemiştir (TT 37: 835). Öyle anlaşılmaktadır ki, duyulan ihtiyaç üzerine Hasan Şeyh vakfına yeni tahsisler yapılmış, 16. Yüzyılın ortalarında Gölve ve Kılınç köyleri akar grubuna katılmış, yeni ortaya çıkan bu durum da, Kanunî devrinde düzenlenen vakfiyede beyan edilmiştir.⁵

Bu yüzden Uzun Hasan vakfiyesinde olmadığı halde, 1556 tarihli istinsah belgede konu edilen üç köyden Melense köyünün Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, diğer iki köyün de Kanuni devrinde Hasan Şeyh vakfına akar kaydedildiği anlaşılmaktadır. Vakfiyede bu köylerin tüm gelirlerinin tahsisli olduğu belirtilmiştir. Ancak bu tarihten kısa süre sonra, 1570'lerde bir değişiklik yapılarak Kılınç köyünün malikâne gelirlerinin yarısı vakfa gelir gösterilmiştir.

³ Söz konusu metinde “*Sultân-ı azam ve hâkân-ı mu'azzâm Bayındırlı Hasan bin Ali*” denilerek bu durum teyit edilmiştir. (Vakıflar Genel Müdürlüğü, *VD*, nr. 582/1, s. 104/70).

⁴ Akkoyunluların Çoruh-Kelkit vadisinin kuzeyinde Türk kolonizasyon hareketini kalıcı kılmak için başka vakıf ve zaviyelerin de kuruluşuna destek verdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Dereli ilçesine bağlı Kızıldaş köyündeki Hacı İlyas zaviyesi, Alucra ilçesine bağlı Zun (Boyluca) ve Zıhar (Çakmak) köylerindeki Çağırğan zaviyeleri; Bayburt'ta Ferruhsad Bey vakıfları burada zikredilebilecek birkaç örnektir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TT, nr. 387, s. 820-827).

⁵ 1530'da Kılınç köyünün malikâne hissesinin yarısı (180/2 akçe), Avutmuş köyündeki Şeyh Süleyman vakfi'na tahsisli gösterilmiştir (TTD, nr. 387, s. 596).

Vakfedilen köylerin sınırlarından bahsedilirken kullanılan isimlerin Rumca veya Ermenice olmayıp, hepsinin de Türkçe yer adı şeklinde tezahür etmiş olması, buralarda Türk iskânının derinliği konusunda önemli bir noktaya işaret etmektedir. Buna göre;

Kılınç köyünün sınırları, “*Güneyde Dökme Çakıl, Yatık Kaya, Kızılca Pınar; doğuda Kalkan Burnu, Sülük Gölü, Yaran Dede ve Yolaşan Gediği*” şeklindedir. Gölve köyü sınırları da “*Kayabaşı, Hacıözü, Çiğil, Aktaş, Kızılca Irmak, Kuruca Köprü, Toz Burnu, Kızılca Pınar, Demürcü Tarlası ve Kalkan Burnu*” şeklindedir.

Hasan Şeyh zaviyesinin bulunduğu Melense köyünün sınırları ise “*Doğuda Bakkal Pınarı, Dipsiz Göl, Demirci Tarlası, Tuz Yolu, Yadu Pınarı, Akkaya, Yoğun Tunp, Eyritaş; Kuzeyde Kızıl Güney, Kuruca Köprü, Çam Çukuru; batıda Otlukbaşı, Havşan Çallık, Minirrek, Yaren Dede'nin Yolaşan Gediği adındaki yeri, Melense Gediği*” şeklinde, oldukça karışık biçimde ifade edilmiştir. 19.yüzyılın son çeyreğinde düzenlenmiş tapu defterlerinde Karahisar'ın güneyinde yer alan Ordut (Şenyuva) köyünden 4-5 parça arazi de Hasan Şeyh vakfına gelir kaydedilmiştir (TD 13: 70/47).

Vakfiyede geçen Demürcü Tarla, Kalkan Burnu, Kızılca Pınar, Kuruca Köprü, Yaren Dede ve Yolaşan Gediği gibi ortak sınırlara bakarak bu yerlerin, genel olarak Şebinkarahisar Kalesi'nin güneydoğusuna tekabül ettiğini söyleyebiliriz⁶.

Vakfiye belgesinin üçüncü bölümünde ise bu yerlerin içinde bulunan ağaçların, dağ ve tepele- rin, isimli isimsiz tüm yerlerin tasarruf haklarının “*Şeyhü'l-mühakkıkîn ve zübdetü's-salîhîn Şeyh Hasan bin Şeyh Şerafettin'in ruhuna vakfı sahih-i şer'i ile vakfedildiği*” beyan edilmiştir. Bu ifade içinde Hasan Şeyh'in babasının Şeyh Şerafettin adında bir derviş olduğu bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca bu yerlerin tasarruf ve tevliyet hakkının da, müteselsilen Hasan Şeyh neslinden gelenle- re, bir hak olarak intikal edeceği güvencesi verilmektedir.

Bu ailenin neseben sona ermesi, inkıraza uğraması halinde, vakfin sağladığı hakların şeyh efendinin en yakın akrabasının *sâlih* olanına, bu da yoksa dönemin devlet adamlarının uygun gör- düğü *mütedeyyin* kimselere intikalini esasa bağlamaktadır.

Vakfiyenin son kısmında, bu düzenlemenin İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretlerinin kavline göre, Karahisar kasabasında, iki şahit huzurunda yapıldığı beyan edilerek, bu tarihin Kanunî dö- nemine tekabül ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, padişahın talimatıyla, vakfiyenin İstanbul'da Divan Evkafına yazıldığı bilgisi de verilmektedir.

Vakfiye düzenleme geleneğine burada da uyularak, vakfin statüsüne zarar verebilecek kişileri caydırmak amacıyla bir de te'kidli beddua kısmı düzenlenmiş, burada “*mezbûr evkâf vakfı sahîhi şer'i ve habsi sarîh-i mer'î oldu. Ol hâldeki tağyîr ve tebdîl ve nakz olunamaz. Kim ki tağyîr ve tebdîline çalışır ise muhakkak günahı irtikap etmiş olur. Cenâb-ı Hak onun farzını, sadakasını, hac- cını, zekâtını kabul etmesin. Ona Cennet kokusu koklatmasın. Su-i azabı tattırsın. Tebdîl edenlere Cenâb-ı Hak, Melekler ve cümle insanlar lânet etsin*” diye son derece ağır şekilde beddua edilmiştir.

Zaviye: Hasan Şeyh zaviyesi hakkında en esaslı bilgilere tahrir defterlerinde yer verilmiştir. Nitekim 1485 tarihli kayıtlarda Şebinkarahisar'ın güneyine tekabül eden Melense nahiyesine bağlı

⁶ Nitekim Şeyh Sinan Vakfı sınırları tarif edilirken yine ortak isim olarak *Kuru Köprü ve Çam Çukuru*'ndan söz edilmiştir (VD, nr. 582/1, s. 105/72).

Melense köyündeki toprakların tasarruf hakkının, *Hasan Şeyh evlâdı uhdesine tevdi* edildiği belirtilmiştir. Bu tarihte zaviye kurucusu şeyh efendi neslinden Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet adlı kişiler köyün sakinleri olarak zikredilmektedir.

Bu kişiler zaviyedeki hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulmuşlar, köy halkından toplanan 1.100 akçe vergi geliri de zaviyeye tahsis edilmiştir (TT 37: 835).

16. Yüzyılın başlarında yapılan muhasebe kayıtlarında Hasan Şeyh vakfı hakkında kısıtlı da olsa bilgi verilmiştir. 1530 tarihinde Karahisar-ı Şarkî'de 16 köyün vergi gelirleri çeşitli zaviyelere vakfedilmiştir. Bazıları Suşehri'nde bulunan bu yerlerden Melense'nin 950 akçe tutan vergi gelirleri Hasan Şeyh zaviyesi tasarrufuna bırakılmıştır (TT 387: 596).

Tablo 1: Karahisar-ı Şarkî Kazasında Vakıf Köyler (1530)

	Vakfın Adı	Köy/Mezra Adı	Vakfın Şekli	Köylerde Nefer Sayısı	Hâsıl
1	Hasan Şeyh Zaviyesi	Melense	İki Baştan	10	950
2	Buğra Baba Zaviyesi	Saraycık	İki Baştan	Hariçten Ekilir	1.200
3	Buğra Baba Zaviyesi	Kızılçaviran	İki Baştan	8	860
4	Karahisar Camii Vakfı	Lükün	Malikâne	4	300
5	Şeyh Yusuf Zaviyesi	Karağaç (Mezra)	İki Baştan	Hariçten Ekilir	560
6	Urban Abdal Zaviyesi	Ahurcuk (Mezra)	-	3	293
7	Kara Yakup Zaviyesi	Karayakup	-	Hariçten Ekilir	740
8	Kara Yakup Zaviyesi	Yorgi (?)	İki Baştan	35 (gebran)+23 (Müslim)	1.567
9	Bardı Vakfı	Bardı	İki Baştan	Hariçten Ekilir	500
10	Derviş Ahmet Zaviyesi	Baro	-	Hariçten Ekilir	820
11	Şeyh Yaramış Zaviyesi	Ağcaköy	Malikâne	Hariçten Ekilir	260
12	Yol Beyi Zaviyesi	Yolbeyi	-	4	410
13	Yol Beyi Zaviyesi	Tavşancı (Mezra)	-	2	460
14	Şeyh Osman Zaviyesi	Çoban	İki Baştan	Hariçten Ekilir	700
15	Şeyh Hüseyin Zaviyesi	Kartam	İki Baştan	Hariçten Ekilir	1060
Toplam		12 köy, 3 mezra	-	89 nefer	10.680

Hasan Şeyh'in hayatını geçirdiği, türbesi ve zaviyesinin bulunduğu Melense köyünde, tahrir defterlerindeki kayıtlara göre 1530 tarihinde 8 hane ile bir imam yaşamaktadır. İmamın maaşı Hasan Şeyh vakfından ödenmektedir (TT 387:596). Bu bilgi, Hasan Şeyh zaviyesinin İmam-ı Azam Ebû Hanife mezhebine bağlı olduğu konusunda bir ipucu vermektedir. Ayrıca, köyde bulunan cami

8 hane için kurulmuş olamayacağına göre, burası umumî yol üzerindeki konumuyla haftanın muayyen günlerinde çevreden gelenlerin ibadet için toplandığı, mahalli öneme sahip bir dinî merkez görünümündedir.

1547 tarihinde zaviye şeyhi ve vakıf mütevellisi, kurucu şeyhin soyundan gelen Derviş Ahmet gösterilmiştir. Derviş Ahmet bu göreve *Sultan beratı* ile getirilmiştir. Bu tarihte köye hariçten gelenler olmuş, hane sayısı 8'den 17'ye yükselmiştir. Ayrıca, köyde halkın arpa, buğday, keten, sebze ve meyve ürettiği, arıcılık ve hayvancılık yaparak geçimini sağladığı beyan edilmektedir (TT 387: 596).

1530 ve 1547 tarihli kayıtlarda Hasan Şeyh vakfına gelir olarak sadece Melense köyü gösterilmişken, aynı yüzyılın ikinci yarısında buna ilaveler yapıldığı belirtilmiştir. Nitekim II. Selim devrinde yapılan vakıf kayıtlarında Hasan Şeyh vakfına Gölve ve Kılınç köyleri de akar yazılmıştır. Söz konusu defterde yer alan kaydın transkripsiyonu şöyledir (TT 557: 6):

“Evkaf-ı zaviye-i Hasan Şeyh. Nevverallahu merkadehû / Meşihat ve tevliyet der tasarruf-ı Mehmet veled-i Nusret Şeyh an evlâd-ı Hasan Şeyh el-mezbûr. Haliyâ meşihat ve tevliyet der tasarruf-ı Seyyid Ahmet veled-i Mehmet el-mezbûr an evlâd-ı Hasan Şeyh, bâ-berât-ı Sultânî.

Karye-i Gölve, tâbi-i Melense. İki baştan vakf-ı zâviye-i Hasan Şeyh. Hâsıl: 8.842.

Karye-i Kılınç, tâbi-i mezbûr, nisf-ı mâlikâne ve tamam-ı ez-divânî vakf-ı zâviye-i mezbûr ez-Padişah-ı âlem-penah. Hâsıl: 1.498.

Karye-i Melense, tâbi-i mezbûr, vakf-ı zâviye, ber-mûceb-i defter-i atik. Hâsıl: 1.814.

Yekûn : 12.154 Cihet-i meşihat fi- yevm 5”

Oldukça önemli bilgiler veren bu kayıta, Hasan Şeyh'in mezarının nurlu, aydınlık olması temenni edildikten sonra, torunlarından Nusret Şeyh oğlu Mehmet'in zaviyede şeyhlik, vakıfta da müteveli görevine baktığı ifade edilmiştir. Şeyh Mehmet'in Seyit Ahmet adında bir de oğlu bulunduğu ve onun da gelirlere ortak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şeyh efendinin bu görevine karşılık 5 akçe yevmiye aldığı da ilave edilmiştir.

Tablo–2: Hasan Şeyh Vakfının Gelir ve Personel Durumu (1569)

Zaviye Şeyhleri	Görevleri	Gelir Yazılmış Yerler		Miktar
Nusret oğlu Mehmet Şeyh	Meşihat	Melense Köyü	İki Baştan Vakıf	1.814
Mehmet oğlu Derviş Seyyid Ahmet	Tevliyet	Kılınç Köyü	Malikâne-Divani	1.498
İmam Şükrullah	İmamet	Gölve Köyü	İki Baştan	8.842
Toplam				12.154

Ayrıca, söz konusu kayıta Hasan Şeyh vakfının toplam gelirinin, önceki yıllara göre artırıldığı, bir yıllık gelirin 12.154 akçeye ulaştığı görülmektedir. Buna göre şeyh efendinin meskûn olduğu

Melense köyünden 1.814, Kılınç'tan 1.498 ve Gölve köyünden ise 8.842 akçe gelir sağlandığı anlaşılmaktadır. Demek ki, bir önceki tahrirde 950 akçe geliri olan Melense köyünde yeni ziraat alanları oluşturulmuş, gelir oranı 1.814 akçeye çıkarılmıştır.

Bu durum, Hasan Şeyh vakfının öneminin arttığını, Kanunî döneminde yapılan İran Seferleri sırasında hareketlilik kazanan bölgedeki yollar üzerinde imâret ve menzil hizmeti veren Hasan Şeyh zaviyesi gibi bazı kurumların desteklendiğini göstermektedir. Kanunî'nin son zamanlarında ve II. Selim'in ilk devirlerinde hazırlanan verilerden oluşan 557 nolu vakıf defterinde, genel olarak yöredeki zaviyelerin gelirlerinin artırılma yoluna gidildiği, bunun da savaşlar sırasında halkı motive edici ve yol hizmeti veren vakıf kurumların desteklenmesi yönünde tedbir alınmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

Hasan Şeyh vakfına konu olan köylerden Melense, günümüzde zaviye kurucusu Hasan Şeyh'in adıyla; Gölve köyü ise Ocakbaşı adıyla tanınmaktadır⁷. Kılınç köyünün nereye tekabül ettiği tam olarak tespit edilememiştir. Ancak, Hasan Şeyh vakfı ile Avutmuş Mahallesi'nde türbesi olan Şeyh Süleyman vakıflarına gelir yazıldığına göre, burası Şebinkarahisar'ın güneydoğu bölgesinde bir mevkiye olmalıdır. Öte yandan 1547'de yapılan kayıtlarda Kılınç köyünde yaşayan 24 hanenin tamamı “*evlad-ı Hasan Şeyh*” şeklinde yazılmıştır (TT, 478: 150). Bu durum söz konusu köyün Melense köyüne ve zaviyeye yakın bir mevkiye olduğunu teyit etmektedir.

Vakfa konu olan bu yerlerden, sadece Gölve köyünün tamamı 1530'da gayrimüslim, diğerleri Müslüman ahali tarafından iskân edilmektedir. Ancak, çok fazla zaman geçmeden Gölve köyünün de Müslümanların iskânına açıldığı, 1547'de 71 gayrimüslim neferin yaşadığı köyde, 25 nefer de Müslüman kaydı yapılmıştır. Bu durum, köyde *ihtida* edenler olduğuna veya hariçten Müslüman göçü yaşandığına işaret etmektedir. Nitekim 17.Yüzyılda ihtida faaliyeti daha açık biçimde gözük-mektedir (Öz-Acun 2008: 27).

Tablo-3: Hasan Şeyh Vakfına Gelir Kaydedilmiş Köyler ve Gelir Miktarları (Akçe)

Yıllar		Gelir Kaydedilmiş Yerler, Gelir Miktarları Ve Gelirin Cinsi		
		Melense (İki Baştan)	Kılınç (Malikâne-Divanî)	Gölve (İki Baştan)
1	1485	1.100	-	-
2	1530	950	-	-
3	1547	1.814	1.498	8.842
4	1569	1.814	1.498	8.842

16. Yüzyılın son çeyreğinde yapılan bu kayıtlardan sonra 1642'lere kadar Hasan Şeyh vakfı hakkında belgeler genellikle suskundur. Bu tarihte yapılan avarız kayıtları Hasan Şeyh köyü ve dolayısıyla zaviyesi hakkında da bilgi sunmaktadır. Buna göre Gevezid nahiyesine bağlı olan Melense

⁷ Bu köyler hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Fatsa, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Ankara 2011, s. 274.

köyünde 40 avarız hanesi tespit edilmiş, bunlardan 9'u zaviye ve vakıf bünyesindeki kurumlarda görevli yazılmıştır.

1642'de yapılan kayıtlarda Şeyh Ali, Şeyh Bekir, Şeyh Süleyman ve Şeyh Veli adlı dört kişi *zâviyedâr*, Şeyh Ali'nin kardeşi Şeyh Osman ise vakıf mütevellisi kaydedilmiştir. Ayrıca, Abdi oğlu Fazlı *çırakdâr-ı zâviye*, Süleyman oğlu Osman *ferraş-ı câmi*, Pirdede oğlu Çalabvirdi de *çırakdâr-ı câmi*'dir. Köy halkından Ali oğlu Molla Mehmet de *ilmiye* mensubu bir kişi olarak dikkat çekmektedir (Öz-Acun 2008: 27).

Tablo-4: Hasan Şeyh Vakfı Görevlileri (1642)

	Görevli Kişiler	Baba Adı	Görevi
1	Şeyh Ali	Süleyman	Zaviyedâr
2	Şeyh Osman (kardeşi)	Süleyman	Mütevellî
3	Şeyh Bekir	Şeyh Sâdi	Zaviyedâr
4	Şeyh Süleyman	Şeyh Mustafa	Zaviyedâr
5	Veli	Habil	Zaviyedâr
6	Fazlı	Abdi	Çırakdâr-ı Zaviye
7	Osman	Süleyman	Ferraş-ı Cami
8	Çalabvirdi	Pirdede	Çırakdâr-ı Cami
9	Mehmet (Şeyh Süleyman'ın biraderi)	Şeyh Mustafa	Zaviyedâr

Bu tarihte Hasan Şeyh Camii imam ve hatibinden Melense köyü halkından biri olarak bahsedilmemiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, bu kişiler çevre mezra veya köylerde oturmaktadır. Tahrir defterinde verilen bu bilgiler, vakfın yoğunluğunun devam ettiğini göstermektedir.

Hasan Şeyh vakfının ve ona bağlı kurumların 18.yüzyıldaki durumunu gösterecek yeterli bilgi ve belgeden yoksunuz. Ancak 1731 tarihli bir mahkeme sicilinde, Hasan Şeyh zaviyesinin aktif olduğu, Şeyh Osman ve Şeyh Hasan adlı iki dervişin burada görev yaptığı ifade edilmektedir (Cevdet Evkaf [=C. EV] 19371). 1790'lı yıllarda hazırlanan başka bir kayıta ise, zaviyede Nebi, Ahmet ve Yusuf adlı üç kardeşin görevli olduğu, Yusuf'un yakın bir tarihte vefatı üzerine oğulları Ali, Hüseyin ve Mustafa'nın zaviyedâr olarak atandıkları beyan edilmiştir (C.EV 18350).

19.Yüzyıl başlarında zaviye ve caminin faal olarak hizmet verdiği ve gelir kaydedilmiş köylerin durumu hakkında az da olsa malumat vardır (Hurufat Defteri [=HD] 553: 97). 1811 tarihli bir belgede vakfa bağlı yerlerin tasarrufu konusunda çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle, Melense köyünde 10 hanenin bulunduğu, köyün yıllık gelirinin 1.814 akçeye tekabül ettiği ve Derviş Seydi ile oğlu Şeyh Süleyman adlı kişilerin de zaviyedâr olduğu ifade edilmiştir (C.EV 8534).

Hasan Şeyh'in Nesebi ve Manevî Mensubiyeti: Hasan Şeyh'in nesebi ve manevî mensubiyeti konusunda müracaat edilebilecek en önemli kaynak, hiç kuşkusuz bu gün elde olmayan ilk

vakıf senedir. Bu nedenle Hasan Şeyh'in oğulları ve ilk kuşak nesil hakkında bilgi edinmek mümkün olamamaktadır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın döneminde –muhtemelen ilk vakfiyeden esinlenerek- düzenlenmiş, sonra Kanunî döneminde istinsahı yapılmış vakıf senedinde de, bu hususta fazla bilgi yoktur. Buna rağmen mevcut belgenin metni incelendiğinde bazı çıkarımlar yapılabilir.

Yukarıda bilgi verilen söz konusu vakfiyenin giriş kısmında, *Âlemlerin yaratıcısı Allah'a şükür, Hz. Muhammed'e salât ve sahabe-i kirama selam*'dan sonra, *dünya hayatı bir köprü ve misafirilere mahsus saraya benzetilip, geçici ve aldatici olduğuna vurgu yapılmıştır.* Hz. Muhammed ve Sahabe-i Kiram'dan sonra, ön plana çıkarılan ve kutsiyetine vurgu yapılan –mesela ehlibeyt gibi- başka da bir zümre üzerinde durulmamıştır. Bunlar Hasan Şeyh'in Bâtınî akımlardan uzak, Sünnî akideye mensubiyetine dair bir işaret sayılabilir. Nitekim bahse konu metnin başka bir yerinde, vakıf mirasının şeyh efendi neslinden gelenlere aidiyeti belirtildikten sonra, vakıf şartlarının *İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretleri'nin kavline göre* düzenlendiği belirtilmiştir.

Vakıf senedinde yer alan “*Şeyhü'l-mühakkikîn ve zübdetü's-salihîn Şeyh Hasan bin Şeyh Şerafettin'in ruhuna vakfı sahihi şer'i ve habsi sarîh-i mer'i ile vakf etti*” ifadesi, Uzun Hasan ve yönetim ekibinin Hasan Şeyh'e ve onun gibi dervişlere duyduğu saygıyı ve önemi göstermektedir (Vakıf Defteri [=VD] 582/1: 104/70).

Şayet, popüler kaynaklarda bildirilen, 1160 tarihinde bir grup dervişin bölgeye geldiği yolunda rivayet (Okutan 1958: 74-75; Karpuz 1988: 327) doğruysa Hasan Şeyh, Abbasî halifesinin İslam dinini yaymak amacıyla Anadolu'nun kuzeyine yönlendirdiği garnizonlar içindeki alim ve mutasavvıflardan biridir. Buraya gelmeden önce, Sünnî/Hanefî mezhebine bağlı medreselerde eğitim gördüğü anlaşılmaktadır (Barkan 1942: 279).

Onun Abbasî hizmetindeki Türk unsurlar içinde olma ihtimalini artıran başka bir husus da, birlikte hareket ettiği derviş grubundan bazılarının Sahabe ile olan kan bağıdır. Nitekim tahrir defterlerinde Suşehri'nde yatan Kara Yakup Gazi'nin Hz. Ebubekir; Karahisar Avutmuş köyündeki Şeyh Süleyman'ın da Hz. Abbas ahfadından olduğu nakledilir (TT 478: 152; 255: 87)⁸. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, bu dervişlerin Abbasî soyu ile olan ilişkisine atıf yaparak, yeni İslamlaşmaya başlayan bölgede uygulanan kolonizasyona dikkat çekmektedir (H. Hüsameddin 2007: 8).

Bu konuda Osman Turan, devrin hükümdarları tarafından 1317'de Pir Hasan, Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman zaviyelerine vakıf tahsis edilerek, kolonizasyon faaliyeti konusunda bu kurumların desteklendiğini belirtir (Turan 1980: 77).

Hasan Şeyh'in tasavvufta bağlı olduğu ekol hakkında kesin bilgi yoktur. Nesebinden gelen zaviye şeyhlerinin, Halvetî tarikatının Rüşenî koluna bağlılıkları konusunda bazı işaretler vardır. Nitekim 15.yüzyıl sonlarında bölgede gezerek Halveti tarikatını yaymaya çalışan Ömer Ruşenî'ye bağlı dervişlerin (Tunç 1997: 237), Hasan Şeyh zaviyesine yakın Kınık köyünde yaşadıkları ifade edilmektedir. 1642 tarihinde Kınık köyünde oturan İsa oğlu Fazlı ve kardeşi Mehmet için “*Ömer Ruşenî tarikinden dervişân*” nitelmesi yapılmaktadır. Yine, aynı tarihlerde *Ömer Ruşenî evladın-*

⁸ Şeyh Süleyman zaviyesi adına düzenlenmiş 1347 tarihli bir vakfiyede “*Abbas(i) soyundan Gazi Davud'un oğlu Melik Behram Gazi'nin mahdumu Şeyh Süleyman.*” ifadesine yer verilmiştir (VD, nr. 581, s. 296/298).

dan Seyyid Mahmut Efendi'nin ve akrabasından bir grup dervişin Ahurcuk köyünde yaşadıkları nakledilmektedir (Öz-Acun 2008: 32, 53).

Hasan Şeyh zaviyesinin Şebinkarahisar yöresinde yaşayan gayrimüslimler ile ilişkisine gelince: Bu hususta fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Ancak bölgeyle ilgili tahrir defterlerinde zikredilen “*veled-i Abdullah*” kavramının, bir ihtida faaliyetini akla getirdiğini belirtmek gerekir. Mesela Hasan Şeyh vakfına gelir kaydedilmiş ve zaviyeye yakın bir yerde bulunan Gölve köyü, gayrimüslimlerin yaşadığı bir yer iken, 1642 yılında yapılan tespitlerde ihtida sürecinin tamamlandığı, (*Manol nâm zimmi*) hariç, kalan 51 kişinin “*veled-i Abdullah*” şeklinde kaydedildiği ifade edilmiştir (Öz-Acun 2008: 27).

Aynı şekilde, Hasan Şeyh'in nesebi meselesini aydınlatacak belgelerde de yeterli bilgi yoktur. Baba adı, yukarıda özetleyerek belirttiğimiz vakfiye metni içinde *Şeyh Şerafeddin* şeklinde zikredilmektedir. Bu zatın ne zaman ve nerede yaşadığı konusunda açık bilgi yoktur. Hasan Şeyh türbesine yakın bir yerde mezarlık içinde halkın “*Şeyh Şerafeddin yatır*” dediği başka bir mezar daha vardır. Söz konusu yerin baba şeyh efendiye mi, yoksa Hasan Şeyh neslinden gelen şeyhlere mi ait olduğu konusu, henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

Mevcut tahrir defterlerinde yer alan kayıtlara bakarak Hasan Şeyh'in neslinden gelen bazı kişilerden bahsetmek mümkündür. Buna göre, mesela 1485'de Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Şeyh Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet adlı kişiler Şeyh Hasan neslinden gelen Melense köyü sakinleridir. Bu kişiler bahsi geçen tarihte tekkede şeyhlik, camide imamlık, müezzinlik ve vakıfta müteveli olarak görev yapmaktaydılar.

1547'de Hasan Şeyh vakfında müteveli olarak Derviş Ahmet, zaviyedar olarak da Nasrullah oğlu Mehmet Şeyh adından söz edilmiştir. 1570'lerde Şeyh Seyyid Nusret, sonra da oğlu Derviş Seyyid Ahmet bu göreve getirilmiştir. Bu tarihlerde köy camiinde imamlık yapan Şükruallah adlı bir kişinin de Hasan Şeyh neslinden geldiği, görevine karşılık dirliğini Hasan Şeyh vakfından aldığı bildirilmektedir (TT 37: 385; 387: 596; 478: 150; 557: 6; 255: 83).

Hasan Şeyh vakıf ve zaviyesinin 18.yüzyıldaki durumunu, belge yetersizliği nedeniyle tam olarak izleme imkânı yoktur. Ancak yüzyılın ilk çeyreğinde Şeyh Osman ve Şeyh Hasan, yüzyılın sonlarında, 1790 tarihinde zaviyede Şeyh Nebi, Şeyh Ahmet ve Şeyh Yusuf adlı üç kardeşin görev yaptığı, Yusuf'un vefatı üzerine yerine oğulları Ali, Hüseyin ve Mustafa adlı kişilerin getirildiği bildirilmektedir (C. EV:18350; HD 551: 90). Bu tarihten altı yıl sonra yapılan bir başka kayıtta vakıf gelirlerine Şeyh Mehmet ile kardeşleri Ahmet ve Yusuf; ayrıca akrabası Şeyh Hasan'ın müşterek olduğu belirtilmiştir (H.D 552: 112).

19.Yüzyılın başlarında zaviye ve camide görev yapan kişiler hakkında az da olsa bilgi vardır. 1800 yılında zaviyedar Recep oğlu Ömer'in *bilâ-veled* vefat ettiği, yerine amcazadeleri Seyyid Hasan oğulları Seyyid Mustafa ile Seyyid Himmet'in görevlendirildiği belirtilmektedir (HD 553: 97). Bu durum zaviyenin fonksiyonel olduğunu göstermektedir. 1807 tarihli başka bir belgede, imam Seyyid Mustafa'nın vefatıyla, camideki görevlerin oğulları Seyyid Ali, Seyyid Mehmet ve Seyyid Hasan'a intikalinden bahsedilmiş, ancak bunların kurucu şeyh nesebinden olup olmadıkları açıkça belirtilmemiştir (HD 553: 95-97).

1811 tarihli başka bir belgede, vakfa konu yerlerin tasarrufu konusunda anlaşmazlıklar çıktığı, 1.814 akçe geliri olan 10 haneli Melense'de Derviş Seydi ile oğlu Şeyh Süleyman adlı kişilerin zaviye görevlileri ve kurucu şeyh efendi ahfadı olarak, dava konusu yerleri tasarruf hakkına sahip buldukları beyan edilmiştir (C EV: 8534). Yine 1850'li yıllarda, söz konusu vakfa ait arazilere müdahaleler nedeniyle görülen bir mahkemeye taraf olarak mütevellî Ahmet oğlu Mustafa'nın adından söz edilmiştir. Bu kişinin de kurucu şeyh neslinden olduğu anlaşılmaktadır (A.MKT-UM:1/28).

Tablo-5:Hasan Şeyh Neslinden Geldiği Tahmin Edilen Bazı Kişiler

	Kişi Adı	Tarih	Belge	No
1	Nurullah Şeyh, Himmet Şeyh, Derviş Ali, Şeyh Bulduk, Mehmet oğlu Kasım, Şeyh Ahmet oğlu Mehmet, Şeyh Murat oğlu Tur Ali ve Pir Ali oğlu Himmet	1485	TTD	37
2	Nasrullah oğlu Mehmet Şeyh, Bulduk oğlu Derviş Hasan, Ahmet oğlu Yar Ali	1547	TTD	255
3	Şeyh Seyyid Nusret, oğlu Derviş Ahmet, İmam Şükrullah	1569	TTD	478
4	Şeyh Ali, Şeyh Bekir, Şeyh Süleyman ve Şeyh Veli, Şeyh Osman	1642	MAD	299
5	Şeyh Nebi, Şeyh Ahmet, Yusuf oğulları Şeyh Ali, Şeyh Hüseyin ve Mustafa	1790	HD	551
6	Şeyh Mehmet ile kardeşleri Ahmet ve Yusuf, amcası Şeyh Hasan	1796	HD	551
6	Recep oğlu Ömer, Seyyid Hasan, oğulları Seyyid Mustafa ile Seyyid Himmet	1800	HD	553
7	İmam Seyyid Mustafa, oğulları Seyyid Ali, Seyyid Mehmet ve Seyyid Hasan	1807	HD	553
8	Derviş Seydi ve oğlu Şeyh Süleyman	1811	C EV	8534
9	Ahmet ve oğlu Mustafa	1850	UM	1/28

Hasan Şeyh Vakfı Yapıları: Hasan Şeyh vakfına ait yapılardan hiçbiri orijinal haliyle günümüze ulaşamamıştır. Yukarıda kısaca bilgi verdiğimiz türbe köy mezarlığında, zaviye binası ile çeşme ise köyün batı kısmında ormanlık alan içindedir. Köyün kuruluşu sırasında yapıldığı anlaşılan caminin, birkaç kez yenilediği rivayet edilmektedir.

Caminin yenileme çalışmaları konusunda detaylı bilgi yoktur. 1939 depreminin neden olduğu yıkımdan sonra bir onarım yapılmıştır. Son olarak 1976'da yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Avutmuş mahallesinde bulunan Behramşah Camii ile yakın bir zaman diliminde ve muhtemelen de ahşap olarak inşa edildiği anlaşılan cami, mum ve çıra ile aydınlatıldığı için zamanla yangınlar geçirmiş, tahrip olmuştur.

Menzilhaneler ve Hasan Şeyh İmareti

Yollar ve Menziller: Hasan Şeyh vakfının din hizmetleri dışında, yörenin ulaşımına katkı sağlayan önemli bir özelliği vardır. Karadeniz sahil iskele ve kasabalarından Karahisar kasabasına,

oradan da Kelkit Vadisi'nden geçen İpek Yolu'na ulaşan yollar üzerinde kayda değer bir uğrak noktası olan Hasan Şeyh zaviyesinin, bu yönünü incelemeye geçmeden önce menzil teşkilatı hakkında kısa bir bilgi sunmak yararlı olacaktır:

Geçmiş çok eski olan menzil teşkilatı, Osmanlı dönemindeki tanımı ile ifade edilecek olursak; haberleşmeyi hızlandırmak, ordunun sefer sırasında dinlenmesini, iaşe sağlanmasını temin etmek amacıyla yollar üzerine kurulduğu bilinmektedir. Bir yerin menzil olmasında öncelik şartı, ordunun sefer güzergâhında ve ticari yollar üzerinde bulunmasıdır. Çoruh-Kelkit Vadisi doğal yapısı gereği Doğu'ya, İran üzerine yapılan seferlerde Osmanlı ordusunun tercih ettiği bir güzergâhtır.

Ayrıca, burası İpek Yolu'nun Anadolu girişinde vazgeçilmez bir niteliğe sahiptir. Bu vadinin doğusunda Bayburt Kalesi, batısında Niksar Kalesi ve orta yerinde de Şebinkarahisar Kalesi bulunmaktadır (Halaçoğlu 2002: 88-89).

İşte *Karahisar-ı Şarkî Menzili* bu vadede Osmanlı yol sistemine bağlı olarak *Sol Kol* tabir edilen İstanbul-Erzurum arasındaki menzillerdendir. Bu güzergâhta Şebinkarahisar'a gelinceye kadar *Lâdik, Sonisa, Niksar, Tilemse ve Hacı Murat* menzilleri vardır. Burada işaret edeceğimiz menziller, söz konusu vadiyle güney-kuzey istikametinde şekillenerek irtibat kuran yollardaki uğrak noktalarıdır. Tahrir defterlerinde ve daha başka belgelerde menzilci, derbentçi ve köprücü adıyla kaydedilen köylülerden sıkça söz edilmiştir. Mesela 1662 tarihli bir belgede, İran Seferi nedeniyle *Karahisar-ı Şarkî Menzili*'nin, çevre köylerde oturanların sorumluluğuna verildiği, buna karşılık da, bazı vergilerden muaf tutuldukları haber verilmiştir (Halaçoğlu 2002: 88).⁹

Aynı şekilde Karahisar'ın bir kısmına tekabül eden Gevezid nahiyesinin İmanlı köyü halkı, 1642 tarihinde yol görevlisi (derbentçi) yazılmış ve bu yüzden de vergilerden muaf tutulmuştur (Öz-Acun 2008: 15).¹⁰ Ayrıca, Alucra ilçe sınırları içinde bulunan Moran Deresi üzerindeki köprülerin bakımını şimdi adı Kavaklıdere olan Çiğersin (Çekreşin) köyünde yaşayanların üstlendiği belirtilmiştir.

Tamzara ve Avutmuş mahallelerinde halen mevcut olan iki taş köprü, Şebinkarahisar şehrine giren bu yolların varlığına işaret etmektedir (Öz-Acun 2008: 16). Avutmuş'ta bugün sadece ayakları mevcut olan Görçi Köprüsü'nün onarımı ile buradan geçen yolcuların imaret hizmeti, Şeyh Süleyman zaviyesine verilmiştir (VD: 581/296). Keza ilçenin doğusunda bulunan Alişar köyü halkı, Kayalı köyünden de bazı kişiler, 1569'da menzilci kaydedilmiştir (478: 153)¹¹. Tönük köyünde yaşayan altı kişi de, 1569'da köprücü yazılmıştır (TTD 478: 165).

Söz konusu yolların genellikle ulaştığı merkezi nokta, *Kebfuniye Kalesi* çevresinde gelişmiş olan Karahisar şehridir. Burada ikmal yapan kervanlar ve kafilelerin güneye yönelen yolculukları sırasında ilk uğrak yeri, Hasan Şeyh vakfına bağlı kurumların bulunduğu Melense köyüdür. Genel-

⁹ 1727'de Karahisar'da beslenen 25 beygire, İran seferi nedeniyle 5 beygir ilave istenmiştir. (Halaçoğlu, *Menziller*, s. 88).

¹⁰ "Zikr olunan karye, ayende ve revendenin menzilgâhı ve ebna-i sebilin karargâhı olmağla, İmanlı Köprüsü'nün kâgir binasını kendü elleriyle tamir ve termim itmek üzere..." (Öz, Mehmet-Acun, Fatma, *Orta Karadeniz*, VII, s. 16).

¹¹ Adı geçen tahrir kaydı şöyledir: "Mezkûr karye ziyâde memerr-i nâs ve menzilgâh ve ma'ber-i has ve 'alâm olup, gâyet ile güzergâh olmağla bir iki de'fa harap olup ihyası mühim mahal olmağın avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden emin olmaları defter-i cedide kaydolundu" (TTD, nr. 478, s. 140-141).

likle öğle vaktinin geçirildiği bu köyden sonra Kelkit istikametine devam eden yolun güvenliğini sağlamak için küçük kaleler, karşı yakaya geçişini sağlamak için köprüler, kafilelerin ihtiyaçlarını karşılamak için imarethaneler tanzim edilmiştir.

Nitekim 1642 yılında Mindeval nahiyesine bağlı Yenice köyü halkının bir kısmı, *İğde* ve *Hatul* köprülerine; Suşehri'ne bağlı Gözköy halkı da Kuzkaya Köprüsü ve yakınındaki *derbende* görevli yazılmışlardır (Öz-Acun 2008: 75, 98,106).

Çamoluk ilçesine bağlı Sarpkaya köyü 1642 tarihli avarız defterinde *Zağapa* adıyla kaydedilmiş ve halkının bir kısmı *köprücü* olarak görevlendirilmiştir. O devrin şartlarına göre 170 hane ile oldukça kalabalık olan Zağapa köyünün Gürgenlik Mahallesi halkından 25 hane, İpek Yolu'nun geçtiği Kelkit vadisi üzerindeki köprülerin bakımını üstlenmiştir (Öz-Acun VII: 81)¹². Bu tarihte bir de Cuma Camii bulunan köyün, yolların bulunduğu bir merkez niteliği taşıdığı anlaşılıyor. Burada yaptığımız araştırma sırasında, tarihi eserlerin bir kısmının (köprü ve cami) kullanılmaya devam edildiğini, bir kısmının da kalıntılarını görme imkânımız olmuştur¹³.

Doğu-batı ekseninde ilerleyen tarihi İpek Yolu'nun bundan sonraki menzillerinden biri de Suşehri'nde teşkil edilmiştir. Nitekim şimdi Suşehri merkezde mahalle durumunda bulunan Aziz köyü ahali 1642'de, Kelkit Çayı üzerindeki Keşiş Köprüsü ile Ballı Kaya Derbendi'ne görevli yazılmış, buraların bakım ve onarımından da sorumlu tutulmuştur. Aynı ilçeye bağlı Büyük Güzel köyü halkı da "*şah-ı râh üzerinde vâki olup mürurgâh ve menzilgâh*" olarak, "*ayende ve revendenin hizmetinde*" görevli kabul edilmiştir (Öz-Acun, 2008: 59,68)¹⁴.

Söz konusu yolların doğuya uzanan ayağında Şiran Kavakpınar köyünde faal olan Şeyh Hüseyin zaviyesinin, bu köydeki *menzilgâhta* görevli olduğu 1530 ve 1569 tarihli tahrir defterlerinde ifade edilmiştir (TTD 387: 596; 478: 94-95). Aynı şekilde Çamoluk ilçesinin batısında Kelkit Çayına yakın bir noktada bulunan Eğnir köyündeki Şeyh Abdurrahman zaviyesi ve civardaki Avarak Kalesi de, aynı amaca hizmet için tesis edilmiş kurumlardır (TTD 557: 12).

Çamoluk ilçesi ile Alucra arasındaki yolda bulunan Arda Kalesi ve Kaledere köyü kale harabeleri yolların, menzillerin ve derbent teşkilatının tarihe şahitlik eden izleri olarak halen mevcut vaziyettedir.

İşte tarihi kayıtlara girmiş olan bahse konu yolların ana güzergâhını oluşturan Giresun İskelesi-Karahisar Kalesi ve Kelkit hattı üzerinde, özellikle kurulan Hasan Şeyh zaviyesi de aynı amaca hizmet etmiştir.

¹² Söz konusu kayıt şöyledir: "*Karye-i mezbur yüz yetmiş ev olup mukaddema Gürgenlik namıyla bu ana değin muaf olup lakin mahall-i tahrirde hizmetleri görülmeğin on beş ev hizmetlerinin uhdesinden gelmeğe kadir olduğu zahir olup yirmi beş ev köprü hizmetinde olup maadası hâneye tayin olmak için deftere şerh verildi.*"(Orta Karadeniz-VII, s. 81).

¹³ Kelkit Çayı kenarında kurulmuş olan tarihi Zağapa (Sarpkaya) köyündeki Bektaş Bey Camii, bölgede eşî olmayan mimari özellikleriyle incelemeye değer bir eserdir. Burada ırmak kenarında bulunan restoran, ipek yolu üzerindeki hanlardan birinin arsası üzerinde inşa edilmiş. Ayrıca buraya 800 metre uzaklıkta batıda bir kale/palanka ve ahşap köprü vardır. Alan araştırması sırasında bize yardımcı olan Sarpkaya köyünden Zeynel Gümgüm'e teşekkür borçluyum.

¹⁴ Bu tarihte *Güzel-i Kebir* adıyla yazılmış olan köy halkının, bir başka görevi de Şebinkarahisar'daki Fatih Camii'nin bakımını ve temizlik hizmetlerini yapmaktır. Ayrıca köyde 17 kişi "*sâdât-ı kiram*" olarak kaydedilmiştir. (Öz, Mehmet-Acun, Fatma, *Orta Karadeniz*, VII, s. 69).

Tablo-5: Yörede Ulaşım Görevi Olan Köyler ve Zaviyeler

	Nahiyeler	Köyler	Ulaşım Yapıları	Görevli Kurumlar	TTD
1	Melense	Melense	Menzilhane	Hasan Şeyh Zaviyesi	299
2	Gevezid	Avutmuş	Görci Köprüsü	Şeyh Süleyman Zaviyesi	557
3	Gevezid	Alışar-Kayalı	Menzilhane	-	37
4	Gevezid	Tönük	Tönük Köprüsü	-	478
5	Gevezid	İmanlı	Derbent	-	299
6	Gevezid	Yıltarıç	İmanlı Köprüsü	-	299
7	Alucara	Kaledere	Arda Kalesi	-	557
8	Alucara	Çekreşin	Moran Köprüsü	-	299
9	Mindeval	Eynir	Avarak Kalesi	Şeyh Abdurrahman Zaviyesi	557
10	Mindeval	Zağapa	Zağapa Köprüsü	-	299
11	Mindeval	Yenice	İğde ve Hatul Kpr	-	299
12	Şıran	Kavakpınar	Menzilhane	Şeyh Hüseyin Zaviyesi	478
13	Suşehri	Azizköy	Keşiş Köprüsü	-	299
14	Suşehri	Büyükgüzel	Menzilhane	-	299
15	Suşehri	Gözköy	Kuzkara Köprüsü	-	299

Hasan Şeyh İmaret: Hasan Şeyh zaviyesinin üzerinde bulunduğu yolun Giresun İskelesine uzanan güzergâhında Kızıлтаş köyünde Hacı İlyas, Yavuzkema Beldesinde Şeyh Mustafa ve Durroğlu Beldesinde de Yakup Halife zaviyeleri dikkat çekmektedir (Fatsa 2007: 94,121, 166,175). Bu zaviyelerin her biri, aslında yol üzerinde gelip geçen kervanların ve kafilelerin ağırlandığı birer menzil noktasına işaret etmektedir.

Tahrir defterlerinde Hasan Şeyh vakfının yol üzerinde imaret hizmeti verdiğine dair işaretler vardır ki, bunlardan 1642 tarihli avarız defterinde yer alan ifadeler çok açıktır:

“Karye-i mezbur, yol üzerinde vâki olup âyende ve revendenin uğrağı ve ebnâ-i sebinin karargâhı olup ve meşayih-i kiramdan Hasan Şeyh kuddise surrihu'l-azizin evkafi olmağla mürrur ve ubur iden ebnâ-yı sebile hizmet üzere avarız-ı divaniyeden ve tekâlif-i örfiyeden kadimü'l-eyyamdan muaf olup...” (Öz-Acun: 27).

Açıkça anlaşılmaktadır ki Hasan Şeyh vakfına bağlı kurumların bulunduğu bu köy umumi yol üzerinde olup, gidip gelen kafilelerin en önemli uğrak yerlerinden biridir. Sabah saatlerinde Karahisar'dan çıkarak güneye giden bir kafilenin öğle vaktine buraya ulaştığı ve burada bulunan camide ibadet edip yemek ve sair ihtiyaçlarını karşıladığı anlaşılmaktadır. Köy halkı da bu hizmeti karşılığında devlete vergi ödemekten muaf durumdadır.

17.yüzyıl ortalarında tespit edilmiş bu ifadeler, Hasan Şeyh vakfının bölgenin fetih ve iskânı sürecinde oynadığı kolonizasyon rolünün, daha sonraki yüzyıllarda yol ve menzil hizmetine dönüş-tüğünü göstermektedir (Barkan 1942: 279-304).

Sonuç

12. Yüzyıl başlarında Karahisar şehrinin biri girişinde, diğeri de çıkışında kurulan, Şeyh Süleyman ve Hasan Şeyh zaviyelerinin stratejik bir amaç için buraları seçtiği anlaşılmaktadır. Ahalisi genel olarak Hıristiyan olan Karahisar kasabasının giriş ve çıkışının, dinî ve iktisadî bakımdan kontrol altına alınmak istendiği çok açıktır. Ayrıca Osmanlı ordusunun Doğu'ya, İran üzerine gerçekleştirdiği seferlerde, müstahkem kalesi ve kadim yol üzerinde kurulmuş olması Karahisar ve çevresini sürekli ilgi odağı haline getirmiş, bu nedenle Hasan Şeyh zaviyesi ve onun gibi kurumlar da önem taşımışlardır.

Bu tarz kurumların daha etraflı incelemelere konu edilmesi, kuşkusuz medeniyetimizin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından oldukça kıymetli bir davranış olacaktır. Ayrıca tarihi kültür varlıklarımızın bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi, yeni kuşakların ve toplum olarak bizlerin özgüvenini de artıracaktır.

Zaviye

Hasan Şeyh Çeşmesi

Zağapa Köprüsü

Türbe içi

Zaviye yeni yapı

Türbe

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA)

Tapu Tahrir Defteri (=TTD)

-No (=nr): nr. 37, s. 835; nr. 387, s. 575, 596; nr. 557, s. 6,8-12, 18; nr. 478, s. 23-26, 94-95, 150-153, 165; nr. 255, s. 87.

-*Cevdet Evkaf* (=C. EV), nr. 18350; nr. 19371; nr. 8534.

-Saderet Mektubi Umum (=A.MKT. UM), 1/28.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (=VGM)

-*Vakıf Defteri* (=VD), nr. 581/2, 104/70, 296/298; nr. 582, s. 105/72; nr. 484, s. 411.

-*Hurufât Defteri* (=HD), nr. 553, s. 95-97; 554, s. 103.

Şebinkarahisar Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi

-*Tapu Defteri* (=TD), nr. 11, s. 23-50; nr. 13, s. 22-51; nr. 14, s. 15-33; nr. 15, s. 44-47; nr.20, s. 23-41.

2-Kitaplar ve Makaleler

-387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri-I, II, Ankara 1997.

-Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, (2007). *Amasya Tarihi, I-V*, (Yayın: M. Aydın-G. Aydın), Amasya.

-Acun, F., (2006). *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara.

-Acun, F., (2001). "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *Bellekten*, LXV/242, (Nisan), 161-192.

-Aziz b. Erdişir-i Esterâbâdî, (1990). *Bezm u Rezm*, (terc: M. Öztürk), Ankara.

-Barkan, Ö. L., (1942), "İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi, II*, s. 279-304.

-Fatsa, M., (2007), *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, İstanbul.

-Fatsa, M., (2010) "Şebinkarahisar'da Mengüçüklü Devri Vakıfları Sûfi Kolonizasyon", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 33, 14.

-Halaçoğlu, Y., (2002), *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Menziller*, Ankara.

-Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul.

-Okutan, H. T., (1958). *Şebinkarahisar Tarihi ve Coğrafyası*, Giresun.

-Kara, Y., (2000), "Şebinkarahisar'daki Türbeler ve Bunlara Ait Efsaneler", *Şebinkarahisar Tarih ve Kültür Sempozyumu*", (30 Haziran- 1 Temmuz 2000), İstanbul.

-Karpuz, H., (1988), "Şebinkarahisar'da Türk Devri Yapıları", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun, s. 327.

-Tunç, S., (1997), "Dede Ömer Ruşenî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya.

-Turan, O., (1980), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul.

-Öz, M.-Acun, F., (2008), *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları, VII, Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avarız Defteri (1642-43)*, Ankara.

-Yediyıldız, B., (1985), *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara.

-Yücel, Y., (1989), *Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet, Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara.